

Tadeusz Pawluk

Czynny udział wiernych we Mszy św. w świetle soborowej odnowy liturgicznej

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 10/3-4, 225-252

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TADEUSZ PAWLUK

CZYNNY UDZIAŁ WIERNYCH WE MSZY ŚW. W ŚWIETLE SOBOROWEJ ODNOWY LITURGICZNEJ

Treść: Wstęp. — I. Czynny udział wiernych we Mszy św. w aspekcie historycznym. — II. Zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. w okresie przedsoborowym. — III. Zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. w Konstytucji o Liturgii św. — IV. Sposoby czynnego udziału wiernych we Mszy św.

Wstęp

Zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św., jasne, zrozumiałe i nie budzące żadnych wątpliwości w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, w ciągu wieków pod wpływem różnych czynników zewnętrznych zatraciło swoją oczywistość i pełną wymowę, a w konsekwencji zostało niedocenione w życiu duszpasterskim Kościoła. Odżyło ono i stało się problemem poważnym i palącym w Kościele dopiero pod wpływem ruchu liturgicznego ostatniego wieku.

Czynny udział wiernych we Mszy św., którego podstawy teologiczne wyrastają z prawdy o Mistycznym Ciele Chrystusa Pana, ma ogromne znaczenie z punktu widzenia duszpasterskiego i dydaktycznego Kościoła. Kościół ujawnia się przede wszystkim w pełnym i czynnym uczestnictwie całego ludu Bożego w liturgii, a zwłaszcza w Eucharystii. W uczestnictwie wiernych we Mszy św. osiąga się w sposób najpełniejszy urzeczywistnienie Kościoła jako społeczności zbawienia. Wierni uczestnicząc we Mszy św. przyczyniają się do wzrostu Kościoła jako społeczności, budują go, a także przyczyniają się do wzrostu i dojrzewania życia chrześcijańskiego w sobie. Uczestniczenie we Mszy św. jest węzłem jednoczącym wszystkich wiernych; daje poczucie wspólnoty parafialnej, łączy z całym Kościołem i Najwyższym Kapłanem Jezusem Chrystusem. W liturgii, a zwłaszcza we Mszy św., Bóg przemawia do ludu swego, Chrystus Pan w dalszym ciągu głosi swoją Ewangelię. Owoce uczestnictwa we Mszy św. będą tym pełniejsze i skuteczniejsze, im bardziej świadomie i czynnie wierni będą w niej uczestniczyli. I tym tłumaczy się fakt, że zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. jest jednym z zasadniczych punktów

programu odnowy liturgicznej podjętej przez duszpasterski Sobór Watykański II.

Praca niniejsza ma na celu ukazanie zagadnienia czynnego udziału wiernych w Ofierze eucharystycznej w świetle rozpoczętej soborowej odnowy liturgicznej, wyrażonej w Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* o Liturgii św.¹. Zagadnienie to, aby w swej problematyce stało się jaśniejsze, zostało ukazane również w aspekcie historycznym. W pewnym zakresie zostanie rozpracowana także strona praktyczna zagadnienia z uwagi na jego znaczenie duszpasterskie.

I. Czynny udział wiernych we mszy św. w aspekcie historycznym ²

Sprawa czynnego udziału wiernych w Ofierze eucharystycznej nie była problemem wśród chrześcijan pierwszych wieków. Cała liturgia miała charakter społeczny, była własnością całej gminy chrześcijańskiej. Wybitną cechą nabożeństw starochrześcijańskich był żywy w nich udział wiernych. Nie było liturgicznej czynności kapłańskiej bez udziału w niej ludu. Udział ten jest widoczny już z zestawienia samych tylko tekstów Pisma św. Nowego Testamentu. Z tekstów tych wynika, że wszyscy wierni trwali w uczestnictwie łamania chleba³, zgromadzeni na nabożeństwach modlili się wspólnie⁴, śpiewali psalmy i hymny⁵, spożywali konsekrowane chleb i wino⁶.

Również najstarsze dokumenty literatury chrześcijańskiej poza księgami Nowego Testamentu, gdy obrazują Ofiarę eucharystyczną, podkreślają jej społeczno-kościelny charakter i udział w niej wszystkich wiernych. Wierni czynnie w niej uczestniczyli, rozumieli język liturgiczny, odpowiadali głośno na wezwania celebransa, przystępowali do Komunii św., zanosili ją nawet do tych, którzy nie mogli być obecni na Mszy św. — byli związani z Mszą św. tak wewnętrznie jak i zewnętrznie. Tradycja chrześcijańska od pierwszych wieków nadzwyczaj wyraźnie łączy sprawowanie Ofiary eucharystycznej z udziałem wszystkich wiernych.

W starożytnym dokumencie z pierwszego wieku *Didache* (*Doctrina Duodecim*

¹ Constitutio de sacra Liturgia, 4. XII. 1963, AAS 56 (1964) 97—134; tłum. polskie: *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne*, 1964, nr 6, s. 1—23.

² D a b i n P., *Le sacerdoce royal des fidèles dans la tradition ancienne et moderne*, Bruxelles 1950; Fortescue A. — H o z a k o w s k i W., *Dzieje Mszy św.*, Lwów 1933; Jungmann J.A., *Vom Sinn der Messe als Opfer der Gemeinschaft*, Einsiedeln 1954; Pascual A. — P è r e s F., *La participation activa de los fieles en la liturgia eucaristica*, *Liturgia* (Silos) 7 (1952) 131—189; Pylak B., *Msza św. ofiarą społeczną*, Lublin 1959; Schenk W., *Udział ludu w ofierze Mszy św.*, Lublin 1960; Szamota S., *Eucharystia w liturgii Kościoła*, *Ruch biblijny i liturgiczny* 15 (1962) nr 4 s. 215—222; Zabel J., *Die Messfeier in der Dorfseelsorge einst und jetzt*, Wien 1947.

³ Dz 2, 42.

⁴ Dz 2, 42; 1 Tm 2, 1—2.

⁵ 1 Kor 14, 26; Ef 5, 19; Kol. 3, 16.

⁶ Mt 26, 26—27; 1 Kor 11, 26—29.

Apostolorum) czytamy: „Zgromadziwszy się w dzień Pański, łamcie chleb i czyńcie dzięki, przedtem wyspowiadawszy się z grzechów waszych, aby ofiara wasza była czysta“⁷. Słowa „ofiara wasza“ wyraźnie wskazują na społeczny charakter Mszy św. Składają ją wszyscy wierni, dlatego obowiązani są przed Mszą św. wyspowiadać się z grzechów swoich, aby była miłą Bogu z racji czystego ich serca.

Cennym pod tym względem pomnikiem tradycji chrześcijańskiej jest również Pierwsza Apologia, napisana przez św. Justyna Męczennika z drugiego wieku, dająca dość pełny opis Mszy św. odprawianej wśród chrześcijan starożytnych. Z opisu tego wyraźnie przebija udział wszystkich wiernych w ofierze Mszy św. Np. św. Justyn w cytowanym dziele tak opisuje nabożeństwo eucharystyczne: „Po odmówieniu modlitw dziękczynnych, wszyscy wierni z radością wołają: *Amen. Amen* zaś w języku hebrajskim znaczy: niech tak będzie. Gdy przełożony odprawił obrzęd eucharystyczny i gdy już cały lud przyzwolił, wtedy tak zwani u nas diakoni, rozdają każdemu z obecnych do spożycia cząstkę chleba, nad którym odmówiono dziękczynienie, oraz wina i wody i roznoszą także nieobecny“⁸.

Żywy udział wiernych w ofierze Mszy św. przebija także z opisu Mszy św. zawartego w Apostolskim Podaniu św. Hipolita Rzymskiego z pierwszej połowy trzeciego wieku. Z dzieła tego dowiadujemy się o dialogu w czasie nabożeństwa pomiędzy biskupem lub diakonem z jednej strony, a wiernymi z drugiej. Oto fragment z Apostolskiego Podania dotyczący Mszy św. biskupiej: „Po konsekracji biskupa, wszyscy wymieniali z nim pocałunek pokoju. Diakon zaś składał dary ofiarne. Kiedy biskup, a także kapłani, kładli ręce na darach ofiarnych, wówczas przewodniczący taką dziękczynną odmawiał modlitwę: Pan niech będzie z wami wszystkimi. A cały lud odpowiada: Z duchem twoim. Następnie: W górę serca. A lud: Mamy je wzniesione do Pana. I znów: Dziękujmy Panu. A zebrany lud na to: Jest rzeczą godną i słuszną... Następnie odmówią modlitwę eucharystyczną, powtarzając za biskupem: Dziękujemy Ci, Panie, przez umiłowanego Syna Twego, Jezusa Chrystusa, któregoś nam zesłał w ostatnich dniach jako Zbawiciela i Odkupiciela...“⁹

Że Msza św. była wspólną ofiarą wszystkich wiernych dowiadujemy się również z opisu, który nam pozostawił św. Cyryl Jerozolimski z czwartego wieku. W swej katechezie 23 pisze on: „Po spełnieniu duchowej ofiary bez-

⁷ *Didache seu Doctrina Duodecim Apostolorum* 14, 1; *Rouet de Jor-nel M. J., Enchiridion Patristicum, Barcinone-Friburgi Brisg.-Romae* 1959, n. 8; *Funk F.X., Doctrina Duodecim Apostolorum, Tubingae* 1887; tłum. polskie: *Lisiecki A., Pisma Ojców Apostolskich, Poznań* 1924, s. 9—40; *Fortescue A. — Hozakowski W., jw. s. 7 nn.; Nowowiejski A., Msza w okresie przedniejskim, Lwów* 1922, s. 25.

⁸ *S. Iustinus, Apologia* I, 65—67. *PG* 6, 427—431; *Fortescue A., — Hozakowski W., jw. s. 17 nn.; Parsch P., Wtajemniczenie w ofiarę Mszy św. w duchu odnowienia liturgicznego, Kraków* 1947, s. 30 nn.

⁹ *S. Hippolytus, Traditio Apostolica* I, 8 nn.; *Botte B., Hippolyte de Rome. La Tradition Apostolique, Paris* 1946; *Parsch P., jw. s. 34 nn.*

krwawego obrzędu nad tą hostią prześlania prosimy Boga o powszechny pokój Kościoła, o dobry porządek świata, za władców, za żołnierzy i współbraci, za chorych, utrapionych i wogóle za wszystkich, którzy potrzebują pomocy, prosimy wszyscy i składamy ofiarę¹⁰.

Jeszcze św. Hieronim, żyjący na przełomie czwartego i piątego wieku, stwierdza, że za jego czasów „Amen“ ludu rozlegało się po bazylikach rzymskich jak grzmot z nieba¹¹.

A więc Msza św. w pierwszych wiekach chrześcijaństwa nie była ofiarą składaną przez samego kapłana, ale przy czynnym współudziale wszystkich wiernych, gdyż była ofiarą całego Kościoła. Dopiero w późniejszym okresie pod wpływem różnych czynników zewnętrznych wierni stopniowo zatracają świadomość, że Ofiara eucharystyczna jest ich ofiarą, ofiarą całej społeczności kościelnej, co w konsekwencji doprowadza do tego, że wierni stają się niemyi świadkami sprawowanej ofiary, biernymi jej uczestnikami.

Pomniejszenie roli wiernych przy sprawowaniu Ofiary eucharystycznej daje się naprzód zauważyć z chwilą pojawienia się tendencji do zewnętrznego uświetnienia Mszy św. I tak już od czasów papieża św. Grzegorza Wielkiego (590—604) szkoły śpiewacze, tzw. *scholae cantorum*, zaczęły stopniowo wypierać z kościołów śpiew ludu, rezerwując dla siebie pewne partie śpiewu liturgicznego. Proces ten pogłębił się jeszcze bardziej, gdy do kościoła weszły większe organy, które nie tylko towarzyszyły śpiewom liturgicznym, ale zaczęły pełnić samodzielną rolę luźno związaną z liturgią. W ślad za organami weszła do kościoła wspaniała muzyka polifoniczna, która pięknie dostroiła się do bogatych ceremonii liturgicznych. Wierni wtedy stali się w kościele słuchaczami i biernymi obserwatorami tego, co działo się przy ołtarzu. Wierni chętnie pogodzili się z tym stanem rzeczy, gdyż dzięki muzyce i przepychowi ceremonii mieli możliwość zaspokajania w kościele również potrzeb kulturalnych.

Jeszcze większy wpływ na proces oddalania się wiernych od ołtarza wywarły trudności językowe. Liturgia pierwszych wieków była dla wszystkich zrozumiała i dostępna, gdyż była sprawowana w języku, którym posługiwano się powszechnie w życiu: naprzód aramejskim, potem greckim, w końcu łacińskim. Łacina jednak z czasem stała się językiem martwym, nie bardzo rozumianym przez ogół wiernych, a nawet znaczną część duchowieństwa¹². Ponadto ołtarze umieszczone początkowo wśród ludu, przesunięte później zostały do prezbiterium, co spowodowało, że kapłani przestali odprawiać twarzą do ludu, a ołtarz otoczyli sami duchowni, którzy też wykonywali pewne partie śpiewu liturgicznego¹³.

¹⁰ S. Cyrillus Hierosolymitanus, Catechesis 23, 8. PG 33 1116; Ench. Patr., n. 851.

¹¹ S. Hieronymus, In epistulam ad Galatas commentarii 1, 2. PL 26, 355.

¹² B ar d y G., La question des langues dans l'Eglise ancienne, Paris 1948; M a r t i m o r t A. G., Essai historique sur les traductions liturgiques, *La Maison-Dieu*, 1966, nr 86, s. 75—105.

¹³ J u n g m a n n J.A., jw. s. 38 nn.; P y l a k B., jw. s. 6 nn.

Pod koniec średniowiecza zanika zwyczaj składania przez wiernych w czasie Mszy św. darów na rzecz kościoła, duchowieństwa i ubogich parafii, oraz częściowo używanych do konsekracji, co było widowym znakiem czynnego udziału wiernych w sprawowaniu Mszy św. i utrzymywało więc między wiernymi a ołtarzem. Zwyczaj ten przekształcił się, jak chcą niektórzy, w prywatne składanie kapłanowi stypendium mszalnego i w zbieranie ofiar na tacę.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa przystępowanie do Komunii św. było powszechne i wynikało z faktu uczestnictwa w Ofierze eucharystycznej. Przygotowaniem do Komunii św. był sam udział we Mszy św. Z czasem jednak zanika świadomość, że Komunia św. jest owocem Ofiary eucharystycznej. Z Komunii św. uczyniono osobne prywatne nabożeństwo. Msza św. dla wielu stała się przygotowaniem do spotkania się w duszy z Boskim Gościem przychodzącym w Komunii św. Konieczność przygotowania się do Komunii św. sprawiła, że za warunek konieczny do przyjęcia jej uważano uczucia tęsknoty i pragnienia, a po przyjęciu jej uczucia zadowolenia i pociechy¹⁴. Taki stan rzeczy w połączeniu z pogłębiającą się oziębłością religijną przyczynił się do tego, że coraz mniej wiernych przystępowało podczas Mszy św. do Komunii św. W następstwie tego Sobór Laterański II w r. 1215 zmuszony był zobowiązać wiernych i to pod sankcjami kanonicznymi do jednorazowego przynajmniej przystępowania do spowiedzi i Komunii św. w ciągu roku¹⁵.

W średniowieczu, na skutek głoszonych różnych błędów w pojmowaniu Eucharystii, teologowie zwrócili większą uwagę raczej na dogmat przeistoczenia i rzeczywistej obecności Chrystusa Pana w Eucharystii, co przyczyniło się do powstania różnych form jej kultu, natomiast zagadnienie udziału Kościoła w Ofierze eucharystycznej, aczkolwiek istniało, pozostawało niejako na uboczu zainteresowań¹⁶. Msza św. w średniowieczu była w wielkim poważaniu u wiernych, ale widziano w niej nie tyle wspólną chwałę Bożą, co raczej środek zbawczy dla swojej własnej duszy, źródło łask Bożych, pomoc w życiu doczesnym, oraz skuteczną pomoc dla dusz w czyśćcu cierpiących¹⁷.

Również w okresie reformacji, która zacierała różnice między kapłaństwem sakramentalnym i powszechnym kapłaństwem wiernych, o udziale wiernych we Mszy św. mówiono mało, natomiast z racji polemicznych akcentowano, że konsekracji we Mszy św. dokonuje tylko kapłan, a nie wierni. Sobór Trydencki zajął się prawdą o Eucharystii, ale z pozycji potrzeb chwili, a mianowicie o rzeczywistej obecności Chrystusa Pana pod postaciami chleba i wina, o Komunii św., o stosunku ofiary Mszy św. do Ofiary Krzyżowej¹⁸. Ale i w orze-

¹⁴ S c h e n k W., jw. s. 19; S c h m i d t H., *Introductio in liturgiám occidentalem*, Romae 1960, s. 367 n.

¹⁵ C. 12, X, V, 38.

¹⁶ C h o l l e t J.A., *La doctrine de l'Eucharistie chez les scolastiques*, Paris 1905, s. 11 nn.; S c h u l t e P.R., *Die Messe als Opfer der Kirche. Die Lehre frühmittelalterlicher Autoren über das eucharistische Opfer*, Münster Westf. 1959.

¹⁷ S c h e n k W., jw. s. 19 n.

¹⁸ Sess. XIII, 11. X. 1551, *Decretum de sanctissimo eucharistiae sacramento*.

czeniu tegoż Soboru znajdujemy jakby uboczne stwierdzenie, że Chrystus Pan ustanowił nową Paschę, którą przekazał Kościołowi, aby ten przez kapłanów składał w niej go w ofierze¹⁹.

Powstanie Mszy św. cichych, które ostatecznie zostały oficjalnie usankcjonowane po Soborze Trydenckim przez św. Piusa V, miało też poważny wpływ na zmniejszenie się udziału wiernych we Mszy św. Msze św. ciche były koniecznością, gdy celebrowanie stało się codzienną praktyką kapłanów. Pociągnęło to jednak za sobą przejęcie przez kapłanów wielu funkcji, które przedtem spełniał chór i wierni. W częściach dialogowych Mszy św. w imieniu wiernych i chóru zaczął występować czynnie tylko akolita, względnie nie wiele rozumiejący swe czynności ministrant. Następstwem tego było to, że dawne księgi liturgiczne, jak antyfonarze, lekcjonarze, przestały mieć znaczenie praktyczne i weszły w skład jednego mszaku²⁰. Równoległe do Mszy św. cichych zaczęła rozwijać się modlitwa prywatna kosztem modlitwy zbiorowej. Wierni wyposażeni w książeczki do nabożeństwa i różańce nie odczuwali większej potrzeby aktywniejszego uczestniczenia we Mszy św.

Sprawa czynnego udziału wiernych we Mszy św. mogła odżyć dopiero w wieku XIX, kiedy to rozwój studiów patrystycznych, archeologicznych i liturgiczno-historycznych pogłębił pogląd na istotę Kościoła i jego liturgii.

II. Zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. w okresie przedsoborowym

Budzeniem świadomości, że Ofiara eucharystyczna jest ofiarą całego Kościoła, że ma charakter społeczny i publiczny, że wierni mają w niej swój obowiązkowy udział, zajął się ruch liturgiczny zrodzony w drugiej połowie ubiegłego stulecia i trwający bez przerwy do ostatnich lat przedsoborowych. Ruch ten postawił sobie za cel zbliżyć do kultu Bożego najszersze masy wiernych, tchnąć w liturgię żywego ducha pastoralnego i teologicznego, oprzeć ją na zdrowej tradycji chrześcijańskiej²¹.

Stolica Apostolska bardzo żywo włączyła się do ruchu liturgicznego. Odnową liturgii zajęli się oficjalnie wszyscy papieże począwszy od św. Piusa X. Zagadnieniem czynnego udziału wiernych we Mszy św. zajął się jednakże najbardziej intensywnie papież Pius XII, głównie w swych encyklikach: *Mystici Corporis* z dnia 29 czerwca 1943 r.²², oraz *Mediator Dei* z dnia 20 listopada

Conciliorum Oecumenicorum Decreta, wyd. Centro di Documentazione Basileae 1962, s. 669 nn.; Sess. XXII, 17. IX, 1652, Doctrina et canones de sanctissimo missae sacrificio. Conciliorum Oec. Decreta, s. 708 nn.

¹⁹ Sess. XXII, c. 1: „... ut dilectae sponsae suae ecclesiae visibile (sicut hominum natura exigit) relinqueret sacrificium... novum instituit pascha, se ipsum ab ecclesia per sacerdotes sub signis visibilibus immolandum...” Conciliorum Oec. Decreta, s. 709.

²⁰ Fortescue A. — Hoza kowski W., jw. s. 234 nn.

²¹ Rousseau O., Histoire du mouvement liturgique, Paris 1945; Schmidt H., jw. s. 164—206.

²² AAS 35 (1943) 193—248; tłum. polskie: Londyn 1945.

1947 r.²³ Encykliki te bardzo rozbudowały zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. od strony teologicznej, wskazały ludowi jego miejsce w Kościele.

Encyklika Piusa XII *Mystici Corporis* uczyła: „Wolą Chrystusa Pana było, aby zespolenie tak zdumiewające i wyższe nad naszą zdolność oceniania go, jakie łączy nas między sobą i z Boską naszą Głową, okazało się wiernym szczególnie przez Ofiarę eucharystyczną. W tej bowiem Ofierze szafarze świętości reprezentują i zastępują nie tylko Zbawcę, ale również i całe Ciało mistyczne i poszczególnych wiernych. W tej to Ofierze sami wierni, zespoleni wspólnym pragnieniem i modlitwą ofiarują przez ręce kapłana Bogu Przedwiecznemu niepokalanego Baranka, który obecnym się staje na ołtarzu jedynie mocą głosu tegoż kapłana, jako najmilszą Bogu ofiarę chwały i prześlągania, dla osiągnięcia tego, co jest Kościołowi niezbędnie potrzebne. I jak umierając na Krzyżu, ofiarował Boski Zbawiciel Bogu Ojcu siebie samego jako Głowa całego rodzaju ludzkiego, tak samo też „w tej ofierze czystej“ ofiaruje Bogu Ojcu niebieskiemu, jako Głowa Kościoła, nie tylko siebie samego, ale w samym sobie ofiaruje zarazem wszystkie swoje mistyczne członki, ponieważ wszystkie, nawet najslabsze i najbardziej chore, obejmuje swym Sercem pełnym miłości“²⁴. Ofiara Mszy św. jest więc ofiarą Chrystusa Pana jako Głowy Mistycznego Ciała, ale równocześnie ofiarą wszystkich jego członków.

Encyklika *Mediator Dei* powtarza podobne myśli, z których wyciąga wnioski: „Trzeba więc, Czcigodni Bracia, aby wszyscy wierni uświadomili sobie, że ich najwyższym obowiązkiem i największym zaszczytem jest branie udziału w Ofierze eucharystycznej i to nie w sposób opieszały, niedbały, z myślą czym innym zajęta i roztargniona, ale w sposób gorliwy i czynny, by łączyli się jak najściślej z Najwyższym Kapłanem według słów Apostoła: To w sobie czujcie, co i w Chrystusie Jezusie, aby wraz z Nim i przez Niego składali ofiarę i wraz z Nim siebie ofiarowywali“²⁵.

Na uzasadnienie powyższych wniosków wypływających z prawdy o społecznym i publicznym charakterze Ofiary eucharystycznej encyklika *Mediator Dei* przytacza dowód z liturgii: „Obrzędy Ofiary eucharystycznej i modlitwy niemniej jasno wyrażają i okazują, że Ofiara żertwy dokonuje się przez kapłanów wraz z ludem. Nie tylko bowiem po złożeniu daniny chleba i wina kapłan, zwracając się do ludu, wymawia te słowa znaczące: „Módlcie się, bracia, aby moją i waszą ofiarę przyjął Bóg Ojciec Wszechmogący“, lecz oprócz tego modły, w których Boską Hostię oddaje się Bogu, są przeważnie utrzymane w liczbie mnogiej; jest w nich niejedna wzmianka, że także lud uczestniczy w tej wzniosłej Ofierze, jako że i on ją ofiarowuje“²⁶. Następnie encyklika przytacza modlitwy kanonu, które utrzymane są w liczbie mnogiej, gdyż wypowiedane są w imieniu całego Kościoła: „Za nich to składamy Ci tę ofiarę chwały i oni

²³ AAS 39 (1947) 521—595; tłum. polskie: Kielce 1948.

²⁴ Enc. *Mystici Corporis*, s. 68 n. AAS 35 (1943) 232—233.

²⁵ Enc. *Mediator Dei*, s. 60. AAS 39 (1947) 552.

²⁶ Tamże, s. 63. AAS 39 (1947) 554.

sami Tobie ją zanoszą... Prosimy Cię przeto, Panie, abys łaskawie przyjął tę ofiarę od nas sług Twoich, jak również od całego ludu Twego... My przeto, Panie, słudzy Twoi oraz lud Twój święty... składamy chwalebnemu majestadowi Twemu z otrzymanych od Ciebie darów ofiarę czystą, ofiarę świętą, ofiarę niepokalaną...²⁷

Dla uzasadnienia udziału wiernych we Mszy św. encyklika *Mediator Dei* dodaje: „Lud biorąc udział we Mszy św., nierzadko przeplata swe modlitwy naprzemian z modłami kapłana; nieraz przynosi kapłanowi, co dawniej częściej się zdarzało, chleb i wino, aby je przeistoczyć w Ciało i Krew Jezusa... Wierni przez jałmużnę powodują, iż kapłan składa Boską Ofiarę w ich intencji“²⁸.

Encyklika *Mediator Dei* również określiła naturę społecznego uczestnictwa wiernych we Mszy św. Wierni uczestniczą we Mszy św. przez to, że ofiarują Hostię, czyli że są w pewnym słowa znaczeniu współofiarnikami, oraz przez to, że ofiarują siebie, czyli są współzertwą. Są współofiarnikami w tym znaczeniu, że składają w ofierze Ciało i Krew Jezusową przez ręce kapłana i razem z kapłanem. Są współzertwą, gdyż Chrystus Pan we Mszy św. ofiaruje całe swoje Mistyczne Ciało, a więc tak siebie, Głowę, jak i całą ludzkość odkupioną, swoje członki. Zatem i wierni, którzy we Mszy św. są współofiarnikami, składają w ofierze zarówno Chrystusa Pana, jak i siebie samych²⁹.

Wreszcie encyklika *Mediator Dei* daje wskazania praktyczne co do udziału wiernych we Mszy św. „Niechaj wierni uświadomią sobie — poucza encyklika — do jakiej godności podniosła ich woda chrztu św. Niechaj się nie zadowalają braniem udziału w Ofierze eucharystycznej z tą intencją ogólną, która przystoi członkom Chrystusa i synom Kościoła, ale niechaj sercem ściśle jednoczą się z Najwyższym Kapłanem oraz z jego sługami przy ołtarzu, według ducha liturgii świętej“. I tu Pius XII wskazuje środki, które ułatwiają wiernym uczestnictwo we Mszy św. zgodnie z duchem liturgii, a mianowicie korzystanie z Mszału rzymskiego, Msze św. dialogowane, śpiewanie pieśni dostosowanych do różnych części Mszy św., uczestniczenie w śpiewie liturgicznym, a przede wszystkim przystępowanie do Komunii św. podczas Mszy św.³⁰

Bardziej szczegółowe wnioski praktyczne wyprowadzone z encykliki *Mediator Dei*, dotyczące udziału wiernych we Mszy św., zostały podane do realizacji w Instrukcji św. Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z dnia 3 września 1958 r.³¹ Instrukcja ta stanowi poważny krok naprzód, gdy chodziło o czynne zaangażowanie wiernych we Mszy św. Dzięki zawartym w niej szczegółowym i autentycznym normom ułatwiła wciągnięcie wiernych do czynnego udziału w liturgii świętej oraz przyczyniła się do usunięcia elementów subiek-

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, s. 64. AAS 39 (1947) 555.

²⁹ Tamże; Andrzejewski L., Udział katolików świeckich we Mszy św. według encykliki „*Mediator Dei*“, *Ateneum Kapłańskie* 50 (1949) 55 nn. Granał W., Dogmatyka katolicka, t. 7, cz. 1, Lublin 1961, s. 351 nn.

³⁰ Enc. *Mediator Dei*, s. 69 nn. AAS 39 (1947) 559.

³¹ AAS 50 (1958) 630—663; tłum. polskie: *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne*, 1960, nr 1, s. 4—30.

tywnych w interpretowaniu tegoż udziału. Instrukcja powyższa jako podstawę do czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy św. przytacza stwierdzenie, zawarte w encyklice *Mediator Dei*, że liturgia „obejmuje całkowity kult publiczny Ciała Mistycznego Jezusa Chrystusa, a więc jego Głowy i członków... Najświętsza ofiara Mszy św. jest aktem kultu publicznego, składanego Bogu w imieniu Chrystusa i Kościoła bez względu na miejsce czy sposób odprawiania“³². W związku z tym Instrukcja zaleciła unikać nazwy „Msza św. prywatna“³³.

Papież Pius XII przyczynił się do ożywienia czynnego udziału wiernych we Mszy św. również dzięki wprowadzeniu Mszy św. wieczornych, oraz dzięki ustanowieniu nowych przepisów dotyczących postu eucharystycznego³⁴. Od tego czasu w wielu kościołach nawet w dni powszednie ołtarze są otaczane przez liczne grupki wiernych, gdyż wieczorem po pracy znajdują łatwiej czas na uczestnictwo we Mszy św. niż w porze rannej. Również przystępowanie do Komunii św. stało się łatwiejsze dzięki ograniczeniu czasu postu eucharystycznego do trzech, a gdy chodzi o pokarmy płynne — nawet do jednej godziny, oraz dzięki zezwoleniu na picie wody naturalnej i przyjmowanie lekarstw bez ograniczenia w czasie przed Komunią św.³⁴ Bezpośrednim powodem tych reform były zmiany, jakie zaszły w dzisiejszym życiu i stylu pracy wiernych. W istocie jednak chodziło o realizowanie w większym zakresie nakazu Chrystusowego: „Bierzcie i jedzcie... To czyńcie na moją pamiątkę“. Chodziło o to, by z owoców Ofiary eucharystycznej korzystały jak najliczniejsze rzesze wiernych.

III. Zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. w Konstytucji o Liturgii św.

Dzięki żywej działalności ruchu liturgicznego, oraz licznym oficjalnym dokumentom liturgicznym Stolicy Apostolskiej wydanym w okresie przed-soborowym, zwłaszcza dzięki encyklikom Piusa XII *Mystici Corporis* i *Mediator Dei*, zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św. i w ogóle w liturgii, zostało jasno, z pełnym zrozumieniem, w atmosferze powszechnej przychylności, oraz z całą powagą, jako zagadnienie w pełni dojrzałe, poruszone na Soborze Watykańskim II. Stosunek Soboru do tegoż zagadnienie został wyrażony w licznych artykułach Konstytucji o Liturgii św.

Soborowa Konstytucja o Liturgii św. zajmuje się zagadnieniem czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy św. przede wszystkim z racji duszpasterskich. Wynika to konsekwentnie z założenia uprzedniego, że Sobór Watykański II będzie Soborem przede wszystkim duszpasterskim³⁵. Zresztą zagadnienie

³² N. 1—2. AAS 50 (1958) 632—633.

³³ Const. Ap. *Christus Dominus*, 6. I. 1953, AAS 45 (1953) 15—32; Motu proprio *Sacram Communionem*, 19. III. 1957, AAS 49 (1957) 177—178.

³⁴ Na mocy decyzji Papieża Pawła VI, ogłoszonej w auli soborowej dnia 21 listopada 1964 r., post eucharystyczny tak kapłanów jak i wszystkich wiernych również co do pokarmów w postaci stałej i alkoholu został ograniczony do jednej godziny. AAS 56 (1964) 186.

³⁵ Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* o Liturgii św., art. 1: „Ponieważ Sobór Święty postawił sobie za cel: przyczynić się do większego wzrostu życia

Ofiary eucharystycznej od strony teologiczno-dogmatycznej w relacji do liturgii ukazane zostało dość wyczerpująco w dotychczasowych dokumentach Stolicy Apostolskiej.

Konstytucja o Liturgii św. zanim zacznie mówić o czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy św., najpierw wskazuje na cele i skutki duszpasterskie liturgii w ogóle, a Eucharystii w szczególności, które leżą u podstaw tegoż uczestnictwa. I tak Konstytucja podkreśla, że liturgia szczególnie dzięki Ofierze eucharystycznej w najwyższym stopniu przyczynia się do tego, aby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła³⁶. Dzieje się tak dlatego, gdyż liturgia „w przedziwny sposób umacnia ich siły do głoszenia Chrystusa i tak znajdującym się poza Kościołem ukazuje go, jako sztandar wzniesiony dla narodów aby rozproszone dzieci Boże zgromadziły się w jedno, aż stanie się jedna owczarnia i jeden pasterz“ (art. 2). Dzięki liturgii przeżywamy na nowo tajemnice Chrystusa, które są szczytnymi wzorami doskonałości chrześcijańskiej i skutkami swymi trwale na nas wpływają³⁶, a jednocześnie zdobywamy ducha apostoelskiego, misyjnego.

Mówiąc o wpływie Eucharystii na wiernych Konstytucja soborowa stwierdza: „Odnowienie przymierza Boga z ludźmi w Eucharystii pociąga i zapala wiernych do tym gorętszej miłości Chrystusa. Z liturgii przeto, a głównie z Eucharystii jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością przez nią dokonywa się uświęcenie człowieka w Chrystusie i to uwielenie, które jest celem wszystkich dzieł Kościoła“ (art. 10). A więc uczestnictwo w Eucharystii spełnia nie tylko społeczno-kościelną funkcję, nie tylko przyczynia się do wzrostu Kościoła na zewnątrz, lecz posiada jednocześnie zasadnicze znaczenie dla uświęcenia i zbawienia każdego człowieka. Przyczynia się do wzrostu Kościoła jako społeczności, a jednocześnie jest przyczyną wzrostu i dojrzewania

chrześcijańskiego wśród wiernych, lepiej dostosować do potrzeb naszych czasów podlegające zmianom instytucje, popierać to, co może ułatwić zjednoczenie wszystkich wiernych w Chrystusie i umocnić to, co prowadzi do powołania wszystkich ludzi na łono Kościoła, dlatego uznał, że w szczególności sposób należy zatroszczyć się także o odnowienie i rozwój liturgii“.

³⁶ Enc. *Mediator Dei*, s. 86 n.: „Przez cały ciąg roku zarówno sprawowanie Ofiary eucharystycznej jak i godziny kanoniczne obracają się przede wszystkim dookoła osoby Jezusa Chrystusa i całość jest tak harmonijnie i trafnie ułożona, że we wszystkim panuje Zbawiciel nasz w tajemnicach swego ponizienia, odkupienia i triumfu. Liturgia święta, przywołując na pamięć owe tajemnice Jezusa Chrystusa, do tego zmierza, aby wszyscy wierni tak w nich uczestniczyli, iżby Boska Głowa Ciała Mistycznego swą najdoskonalszą świętością żyła w poszczególnych członkach swoich. Niech dusze chrześcijan będą jak gdyby ołtarzami, na których odzywają kolejno różne momenty Ofiary składanej przez Najwyższego Kapłana: a więc ból i łzy, które zmywają i odkupują grzechy; modlitwa zwrócona do Boga a wznosząca się aż do nieba; oddanie i poświęcenie siebie samego, dokonane duchem ochoczym, hojnym i gorliwym; a wreszcie najściślejsze zjednoczenie, w którym siebie i sprawy swoje zdajemy na Boga i w Nim spoczywamy; gdyż rdzeniem religii jest naśladować Tego, którego wielbisz“. AAS 39 (1947) 577.

życia chrześcijańskiego każdego jej członka. Wierni im bardziej będą uczestniczyć w Ofierze eucharystycznej, tym więcej będą trwać w jedności z Bogiem, tym więcej będą go miłować, tym bardziej uświęcą się. A to wszystko prowadzi do ostatecznego celu wszelkiego duszpasterstwa — do uwielbienia Boga, chwały Bożej. Dlatego Sobór stwierdza, że „prace apostołskie to mają na celu, aby wszyscy stawszy się dziećmi Bożymi przez wiarę i chrzest, gromadzili się wspólnie, wielbili Boga pośród Kościoła, uczestniczyli w Ofierze i pożywali Wieczerzę Pańską“ (art. 10) ³⁷.

Życie duchowe chrześcijan jednak nie ogranicza się do wspólnej modlitwy realizowanej poprzez liturgię; chrześcijanin powinien także wejść do swego mieszkania i modlić się w ukryciu do Ojca ³⁸, a nawet zgodnie z zaleceniem św. Pawła powinien modlić się bezustannie ³⁹, powinien stale nosić w swoim ciele umartwienie Jezusowe, aby i życie Jezusowe ujawniło się w naszym ciele śmiertelnym ⁴⁰. „Dlatego w ofierze Mszy św. — uczy Konstytucja — błagamy Pana, aby przyjąwszy duchową ofiarę samych także nas uczynił darem wiecznym dla siebie“ — o co modli się Kościół w modlitwie nad ofiarami w Poniedziałek w oktawie Zesłania Ducha Św. (art. 12). W tym znaczeniu wpływ Eucharystii sięga daleko w życie prywatne chrześcijanina.

Po wykazaniu znaczenia duszpasterskiego Ofiary eucharystycznej Konstytucja o Liturgii św. wiele miejsca poświęca czynnemu w niej uczestnictwu wiernych. Konstytucja wychodzi z założenia, że sama natura liturgii domaga się od wiernych ich pełnego, świadomego i czynnego udziału w czynnościach liturgicznych. Na mocy bowiem chrztu św. wszyscy chrześcijanie, „rodzaj wybrany, królewskie kapłaństwo, naród święty, lud nabyty“ ⁴¹, są uprawnieni i zobowiązani do takiego udziału (art. 14). „Czynności liturgiczne — czytamy w Konstytucji — nie są czynnościami prywatnymi, lecz kultem Kościoła, będącego „sakramentem jedności“, a Kościół to lud święty zjednoczony i zorganizowany pod zwierzchnictwem biskupów ⁴². Dlatego czynności liturgiczne należą do całego Ciała Kościoła, uwidoczniają je i na nie oddziałują. Poszczególnych natomiast członków dosięgają w różny sposób, zależnie od stopnia święceń, urzędów i czynnego udziału“ (art. 26).

Powyzszą myśl rozwinął szerzej już papież Pius XII w swej encyklice *Mediator Dei*, gdy wyjaśniał naukę o powszechnym kapłaństwie wiernych. Wszyscy wierni z tytułu przyjętego chrztu św. stają się w Ciele Mistycznym członkami

³⁷ Durst B., *Die Eucharistiefeier als Opfer der Glaubigen*, Rottenburg a. N. 1960, s. 41; Vaggagini C., *Theologie der Liturgie*, Einsiedeln 1959; Zielasko R., *Duszpasterstwo skoncentrowane wokół liturgii*, *Ateneum Kapłańskie* 69 (1966) 288—299.

³⁸ Mt 6, 6.

³⁹ 1 Tes 5, 17.

⁴⁰ 2 Kor 4, 10—11.

⁴¹ I P 2, 9.

⁴² S. Cyprianus, *De catholicae ecclesiae unitate* 7, wyd. Hartel G.: *Corpus scriptorum christianorum latinorum*, t. 3, 1, Vindobonae 1868, 215—216.

Chrystusa Kapłana i są przez to przeznaczeni do kultu Bożego. Są uprawnieni nie tylko do przyjmowania owoców Ofiary eucharystycznej, lecz także do czynnego w niej udziału. Jednakże między powszechnym kapłaństwem wiernych, a kapłaństwem sakramentalnym, jest różnica istotna. Tylko ci, którzy posiadają sakramentalny charakter kapłański, są w ścisłym tego słowa znaczeniu pośrednikami między ludem a Bogiem. Dlatego uczestnictwa wiernych we Mszy św. nie można nazywać koncelebrą. Msza św. jest ofiarą, którą cały Kościół składa Bogu przez ręce kapłana i razem z nim. „Otóż owa niekrwawa Ofiara — wyjaśnia Pius XII — dzięki której, po wymówieniu słów konsekracji, Chrystus przybywa na ołtarz jako żertwa, jest dziełem samego kapłana, jako zastępcy osoby Chrystusa, a nie jako przedstawiciela wiernych. Atoli przez złożenie tej Boskiej Hostii kapłan przedstawia ją Bogu Ojcu jako daninę na chwałę Trójcy Przenajświętszej i ku pożytkowi całego Kościoła. W tej Ofierze, w zwężonym tego słowa znaczeniu, wierni na swój sposób biorą udział i to w dwojakim sensie: nie tylko bowiem ofiarowują przez ręce kapłana, ale niejako i sami wraz z nim składają Ofiarę; a przez ten udział Ofiara ludu zalicza się do samego kultu liturgicznego”⁴³. Pius XII chcąc dokładniej wykazać różnicę między udziałem kapłana a wiernych we Mszy św., określa czynność kapłana terminem *sacrificare*, czynność zaś wiernych terminem *oblatio*⁴⁴. Wierni mimo to mają we Mszy św. swój realny udział jako ofiarnicy i żertwa. By jakiś czyn mógł być przypisany całej społeczności, nie musi być skutkiem działania wszystkich jej członków, zwłaszcza gdy mamy do czynienia ze społecznością więcej niż moralnie zespoloną, z organizmem żywym, nadprzyrodzonym, ontycznie zwartym, jakim jest Mistyczne Ciało⁴⁵. Kapłan w imieniu Chrystusa Pana jako Głowy Mistycznego Ciała dokonuje w ofierze Mszy św. istotnej czynności, wierni natomiast włączają się i uczestniczą w tej czynności jako członkowie Mistycznego Ciała⁴⁶.

Ponieważ czynności liturgiczne są czynnościami publicznymi całego Kościoła, Konstytucja o Liturgii św. zaleca dawanie pierwszeństwa obrzędom, które z natury swej wymagają czynnego udziału wiernych, przed odprawianiem indywidualnym i prywatnym: „Ilekcroć obrzędy, stosownie do ich własnej natury, wymagają celebrowania wspólnego z obecnością i czynnym uczestnictwem wiernych, należy podkreślić, że o ile to możliwe, ma ono pierwszeństwo przed odprawianiem indywidualnym i niejako prywatnym. Odnosi się to przede wszystkim do odprawiania Mszy św. i udzielania sakramentów, chociaż każda Msza św. ma zawsze charakter publiczny i społeczny“ (art. 27).

Soberowa Konstytucja o Liturgii św., chcąc podkreślić realne znaczenie udziału wiernych w liturgii, zwraca uwagę, by przy sprawowaniu jej „każdy

⁴³ Enc. *Mediator Dei*, s. 64. AAS 39 (1947) 555.

⁴⁴ Alokucja do członków Międzynarodowego Kongresu Liturgii Pastoralnej w Asyżu, 22. IX. 1956, AAS 48 (1956) 717.

⁴⁵ P y ł a k B., jw. s. 16 nn.

⁴⁶ F a m o s o S., De normis quae ex indole hierarchica et communitaria liturgiae oriuntur. W: *Constitutio de Sacra Liturgia cum commentario*, Roma 1964, s. 256—258.

spełniający swą funkcję, czy to duchowny czy świecki, powinien czynić tylko to, co należy do niego z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych⁴⁷ (art. 28). Wynika to ze społecznego charakteru liturgii. Czynności liturgiczne są niejako czynnościami scenicznymi, spełnianymi przez aktorów, którym są: celebrans, diakon, subdiakon, ministranci, lektorzy, śpiewacy, wierni. Dlatego czynności należące do jednych, nie powinny być spełniane przez drugich, a tym bardziej powtarzane. Dawniej celebrans nigdy nie powtarzał tego, co np. przeczytał diakon lub odśpiewał chór. Z czasem jednak wybujały indywidualizm sprawił, że celebrans we Mszy św. śpiewanej powtarzał prywatnie wszystko to, co inni odczytali lub odśpiewali. Do tej dawnej praktyki nawiązano częściowo już przed Soborem Watykańskim II w odrodzonej liturgii Wielkiego Tygodnia, a następnie w nowym Kodeksie Rubryk⁴⁷. Nawiązując do tej zasady soborowej Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 26 września 1964 r. w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. postanowiła, że celebrans nie musi powtarzać we Mszy św. tego, co odśpiewali lub odczytali inni⁴⁸. Odnosi się to do czytań Pisma św., wersetów między tymi czytaniem, antyfon na introit, *offertorium* i komunię, oraz do części stałych Mszy św. jak *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus* i *Agnus Dei*.

Spółeczny charakter liturgii Konstytucja soborowa również podkreśla, gdy stwierdza, że i ministranci, lektorzy, komentatorzy i członkowie chóru także spełniają prawdziwą funkcję liturgiczną. Dlatego też powinni oni wykonywać swój urząd ze szczerą pobożnością i dokładnością, jaka przystoi wzniosłej posłudze i odpowiada słusznym wymaganiom ludu Bożego. W związku z tym Konstytucja zaleca, aby osoby te były starannie wychowane w duchu liturgii oraz praktycznie przygotowane do odpowiedniego wykonywania przypadających każdemu czynności (art. 29). Tego rodzaju zalecenia spotykamy już w wielu wcześniejszych dokumentach Stolicy Apostolskiej⁴⁹.

Celem wzmoczenia czynnego uczestnictwa wiernych w liturgii Konstytucja zaleca, aby wiernych tak wychować, by wykonywali akلامacje, odpowiedzi, psalmy, antyfony, pieśni, a także spełniali czynności lub gesty przepisane,

⁴⁷ S.C. Rituum, *Decretum Dominicæ Resurrectionis vigiliam* de solemnibus vigiliis paschali instauranda, 9. II. 1951, n. 15. AAS 43 (1951) 128; S.C. Rituum, *Instructio de Ordine Hebdomadae Sanctae instaurato rite peragendo*, 16. XI. 1955, n. 6: „Per totam hebdomadam sanctam... in Missa (et feria VI in solemnibus actione liturgica), si solemniter celebratur, scilicet cum ministris sacris, ea omnia, quae diaconus aut lector, vi proprii officii cantant vel legunt, a celebrante omittuntur“. AAS 47 (1955) 844; *Codex Rubricarum*, 26. VII. 1960, n. 473: „In Missis in cantu, ea omnia, quae diaconus vel subdiaconus aut lector, vi proprii officii cantant vel legunt, a celebrante omittuntur“. AAS 52 (1960) 676.

⁴⁸ S.C. Rituum. *Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, art. 32, 33, 48a. AAS 56 (1964) 877.

⁴⁹ Enc. *Mediator Dei*, s. 102 n. AAS 39 (1947) 591 n.; S.C. Rituum, *Instructio de Ordine Hebdomadae Sanctae instaurato rite peragendo*, n. 1—3. AAS 47 (1955) 842—844; S.C. Rituum, *Instructio de musica sacra et sacra Liturgia*, 3. IX. 1958, n. 97—98. AAS 50 (1958) 657—658.

przybierali właściwą postawę; w odpowienim czasie powinno też być zachowane pełne czi milczenie (art. 30). Zalecenia te od strony praktycznej zostały szczegółowo opracowane już wcześniej w Instrukcji św. Kongregacji Obrzędów z dnia 3 września 1958 r. o muzyce sakralnej i liturgii, o czym będzie mowa niżej przy omawianiu sposobów czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy św.⁵⁰

Jest rzeczą bardzo znamionną, że Konstytucja o Liturgii św. poleca, aby w księgach liturgicznych, które mają być poddane rewizji, znalazły się odpowiednie rubryki przewidujące rolę wiernych w czynnościach liturgicznych (art. 31). Rubryki te autorytatywnie wciągną wiernych do czynnego uczestnictwa w czynnościach liturgicznych oraz przeszkodzą w tworzeniu się w tej dziedzinie zwyczaju przeciwnego opartego na minimalizmie.

O czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy św. Konstytucja o Liturgii św. najwyraźniej mówi w art. 48: „Kościół bardzo się troszczy o to, aby chrześcijanie obecni podczas tego misterium wiary nie byli jak obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwę tę tajemnicę dobrze rozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego i składali Bogu dzięki, a ofiarując niepokalaną hostię nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się samych siebie składać w ofierze i przez pośrednictwo Chrystusa z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby w końcu Bóg był wszystkim we wszystkich“.

Powyższe słowa „milczący widzowie“ (*muti spectatores*) zostały zaczerpnięte do Konstytucji o Liturgii św. z encykliki Piusa XI *Divini cultus* z dnia 20 listopada 1928 r.⁵¹ Konstytucja w przytoczonym artykule zaznacza wyraźnie, że sam udział zewnętrzny w obrzędach i modlitwach nie jest celem samym w sobie, lecz ma być środkiem do zrozumienia tajemnicy (*per ritus et preces id bene intelligentes*). Konstytucja wylicza tu również to wszystko, co składa się na uczestnictwo wiernych we Mszy św. w pełnym tego słowa znaczeniu: dobre rozumienie świętych czynności, uczestniczenie świadome, pobożne i czynne, przyjmowanie do serca słowa Bożego, którego skarbiec otwiera się we Mszy św., przystępowanie do stołu Ciała Pańskiego, uczucia dziękczynienia i wdzięczności dla Boga, uczucia ofiary i miłości, duchowe zjednoczenie się z Bogiem i wzajemnie ze sobą⁵². Wierni otaczający ołtarz ofiarny powinni upodobnić się do Chrystusa Pana także pod względem duchowego nastawienia; powinni przeżywać te same intencje i uczucia, jakie ożywiały Chrystusa Pana podczas

⁵⁰ AAS 50 (1958) 630—663.

⁵¹ AAS 21 (1929) 40: „Ac revera pernecesse est ut fideles, non tamquam extranei vel muti spectatores, sed penitus liturgiae pulchritudine affecti, sic caerimoniis sacris intersint... ut vocem suam sacerdotis vel scholae vocibus, ad praescriptas normas, alternent“.

⁵² Jungmann I.A., *De Sacrosancto Eucharistiae Mysterio. Prooemium, Ephemerides liturgicae* 78 (1964) 289 n.; *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil, Teil I, Freiburg-Basel-Wien 1966, s. 51.*

składania krwawej Ofiary na Krzyżu; powinni odtworzyć w sobie Chrystusowego ducha ofiary i miłości i nieść go w życie. Dlatego Pius XII w encyklice *Mediator Dei* zachęca, by wierni w czasie Mszy św. składali ofiarę nie tylko przez ręce kapłana, lecz równocześnie z nim składali ofiarę z samych siebie, „jednocząc swe wyrazy uwielbienia, prośby, zadośćuczynienia i dziękczynienia“⁶³.

W trosce o to, by czynny udział wiernych we Mszy św. stał się łatwiejszy, a Msza św. przez to osiągnęła pełną skuteczność duszpasterską, Konstytucja o Liturgii św. poleca przerobić cały układ mszalny, uprościć obrzędy Mszy św. zachowując ich istotę, opuścić to, co z biegiem czasu stało się dodatkiem bez większej korzyści, przywrócić stosownie do tradycji przekazanej przez Ojców Kościoła pewne elementy zatracone w ciągu wieków (art. 50). A przecież wiemy, że wybitną cechą nabożeństw starochrześcijańskich był czynny w nich udział wszystkich wiernych.

Sobór Watykański II zdawał sobie sprawę z tego, że jest rzeczą prawie niemożliwą wciągnięcie wszystkich wiernych do czynnego i świadomego udziału we Mszy św. bez wprowadzenia do liturgii mszalnej w odpowiednim zakresie języka narodowego. Nieznajomość języka łacińskiego u wiernych była przecież jedną z głównych przyczyn ich biernego ustosunkowania się do liturgii. Dlatego Konstytucja o Liturgii św. zezwala na stosowanie we Mszach św. odprawianych z udziałem wiernych języka narodowego w czytaniach Pisma św., modlitwie powszechnej, a także w innych częściach Mszy św., w zależności od decyzji terytorialnej władzy kościelnej, zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską (art. 54, 36). Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 26 września 1964 r. w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. określając zakres języka narodowego we Mszy św. stwierdza, że można go stosować gdy chodzi o lekcje, epistołę, Ewangelię, modlitwę powszechną, części stałe Mszy św., jak *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus, Agnus Dei*, części zmienne, jak *introit, offertorium, communio*, wersety przypadające między czytaniem Pisma św., a także w aklamacjach, pozdrowieniach, formułach dialogu i formułach przy udzielaniu Komunii św., oraz w Modlitwie Pańskiej łącznie z następującym po niej embolizmem. Stolica Apostolska może jednak zezwolić na używanie języka narodowego również w innych częściach Mszy św., np. w modlitwach, prefacji (art. 57, 58). Jeszcze dalej poszła druga Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. z dnia 4 maja 1967 r. postanawiając, że kompetentna władza terytorialna może, zgodnie z zasadami ustalonymi w Konstytucji o Liturgii św., wprowadzić język narodowy również do kanonu Mszy św. (n. 28). Ostatecznie więc cała Msza św. może być odprawiana w języku narodowym.

Aby łatwiej wciągnąć wiernych do czynnego udziału w liturgii i aby liturgia bardziej mogła przemówić do dzisiejszego człowieka, Konstytucja o Liturgii św. zezwala nie tylko na narodowy język liturgiczny, ale również zaleca dostosowanie całej liturgii do tradycji i ducha narodów. „Zachowując istotną

⁶³ Enc. *Mediator Dei*, s. 65. AAS 39 (1947) 557.

jedność rytu rzymskiego — głosi Konstytucja — należy więcej miejsca pozostawić różnicom i przystosowaniom do rozmaitych ugrupowań, regionów i narodów, zwłaszcza na terenach misyjnych; zasadę tę należy uwzględnić przy poprawianiu ksiąg liturgicznych, strukturze obrzędów i ustanawianiu rubryk“ (art. 38). W odniesieniu do Mszy św. chodzi tu, poza językiem liturgicznym, głównie o muzykę, a w pewnej mierze i symbolikę. Do terytorialnej władzy kościelnej będzie należało szczegółowe określenie, w granicach ustalonych w nowych księgach liturgicznych, sposobu dostosowania kultu Bożego do tradycji i ducha narodów.

Wreszcie Konstytucja o Liturgii św. kieruje pod adresem wiernych usilną zachętę, aby przystępowali do Komunii św. w czasie Mszy św., gdyż jest to doskonalszy sposób uczestniczenia w Ofierze eucharystycznej, a nawet upoważnia biskupów do zezwalania na przyjmowanie jej pod dwiema postaciami w niektórych przypadkach (art. 55).

Po zreasumowaniu wypowiedzi soborowej Konstytucji o Liturgii św. na temat czynnego udziału wiernych we Mszy św. należy zauważyć, że Konstytucja ta w wielu swych artykułach tylko powtórzyła i przypomniiała skądinąd znane zagadnienie. Nie zmniejsza to jednak jej wielkiego znaczenia w tej dziedzinie. Konstytucja soborowa poruszając ten temat na nowo poruszyła umysły i serca całego Kościoła. Zaangażowała wszystkich począwszy od szerokich rzesz wiernych, skończywszy na biskupach i samym Papieżu. Cały Kościół miał wpływ na jej redakcję w okresie przedsoborowym. Biskupi reprezentujący cały Kościół pracowali nad jej redakcją ostateczną, dyskutowali nad nią, wносили poprawki, głosowali. I stąd jej wielki autorytet i skuteczność. Poprzednie dokumenty liturgiczne Stolicy Apostolskiej, jak np. encyklika Piusa XII *Mediator Dei*, chociaż zagadnienie uczestnictwa wiernych we Mszy św. poruszały dość obszernie, to jednak nie miały tak żywego oddźwięku w całym Kościele, jak Konstytucja o Liturgii św., gdyż nie wypływały z inicjatywy powszechnej w takim stopniu, jak ona; zwracały więcej uwagę na stronę teologiczną zagadnienia, a mniej na duszpasterską; przemawiały terminologią naukową, teoretyczną, stanowiły raczej traktaty teologiczne lub liturgiczne, skierowane nie wprost do szerokich rzesz wiernych, lecz do „Czcigodnych Braci Patriarchów, Prymasów, Arcybiskupów, Biskupów i innych Ordynariuszów“.

Należy ufać i wierzyć że Sobór Watykański II dzięki swej Konstytucji o Liturgii św. przede wszystkim nauczył wiernych właściwego udziału w Ofierze eucharystycznej, a tym samym przyczynił się do pełniejszego korzystania z bezcennych jej owoców. I to będzie wiekopomną jego zasługą.

Wypada tu jednak z całą obiektywnością zauważyć, iż Konstytucja o Liturgii św., mimo iż wielką powagą obdarza zagadnienie czynnego udziału wiernych we Mszy św., to jednak z całą wyrazistością podkreśla, że każda Msza św. ma zawsze charakter publiczny i społeczny, a więc nie tylko ta, która jest odprawiana z czynnym udziałem wiernych⁵⁴. Prawdę tę obszerniej wyjaśnia

⁵⁴ Constitutio de sacra Liturgia, art. 27: „Quoties ritus, iuxta propriam

encyklika Piusa XII *Mediator Dei*, a ostatnio encyklika Pawła VI *Mysterium Fidei* z dnia 3 września 1965 r.⁵⁵

Niektórzy w swej przesadnej gorliwości liturgicznej nie chcieliby uznać Mszy św. odprawianych niejako prywatnie, bo bez udziału ludu, jako że takie Msze św. odbiegają od pierwotnego sposobu ich odprawiania. W konsekwencji chcieliby też pousuwać boczne ołtarze w kościołach, gdyż równoczesne odprawianie Mszy św. przy różnych ołtarzach rzekomo rozbija jedność społeczności. Otóż należy tu pamiętać, że ilekroć kapłan odnawia to, czego Chrystus Pan dokonał podczas Ostatniej Wieczerzy, rzeczywiście spełnia się Ofiara, która zawsze i wszędzie, koniecznie i z natury swej posiada charakter społeczny i publiczny. Kapłan, który ją składa, działa w imię Chrystusa Pana i wiernych, których Głową jest Zbawiciel i przedstawia ją Bogu za cały Kościół. Ofiara eucharystyczna nigdy nie pozostaje bez owoców nawet społecznych, choćby kapłan celebrował ją prywatnie, a nawet bez żadnego ministranta reprezentującego wiernych, co jednak jest zakazane w kan. 813, gdyż Kościół zawsze sobie życzył i polecał, aby przynajmniej ministrant wyrażał na zewnątrz społeczny charakter Mszy św. Każda Msza św. bywa ofiarowywana nie tylko za nasze, lecz także całego świata zbawienie. Dlatego, chociaż na podstawie natury Mszy św. wypada, aby w niej brali czynny udział liczni wierni, nie można jednak potępiać, lecz uznać za dobrą Mszę św., którą kapłan ze słusznych powodów odprawia prywatnie z jednym usługującym i odpowiadającym ministrantem. Taka bowiem Msza św. również przynosi wiele szczególniejszych łask służących do zbawienia zarówno samemu kapłanowi, jak całemu Kościołowi i całemu światu. Z uwagi jednak na to, by wiernych manifestujących podczas czynności liturgicznych zwartą jedność nie rozpraszać, wypada, aby Msze św. takie nie były odprawiane w tym samym czasie, co i Msze św. z udziałem ludu, zwłaszcza w niedziele i święta nakazane⁵⁶.

cuiusque naturam, secum ferunt celebrationem communem, cum frequentia et actiosa participatione fidelium, inculcetur hanc, in quantum fieri potest, esse praeferendam celebrationi eorundem singulari et quasi privatae. Quod valet praesertim pro Missae celebratione, salva semper natura publica et sociali cuiusvis Missae, et pro Sacramentorum administratione⁵⁵. AAS 56 (1964) 107.

⁵⁵ Enc. *Mediator Dei*, s. 65 n. AAS 39 (1947) 557; Enc. *Mysterium Fidei*. AAS 57 (1965) 573—774.

⁵⁶ Enc. *Mysterium Fidei*, Romae 1965, s. 21; „Quaelibet enim Missa, etsi a sacerdote privatim celebretur, privata tamen non est, sed actus Christi et Ecclesiae; quae quidem Ecclesia in sacrificio, quod offert, seipsam tamquam universale sacrificium discit offerre et unicam et infinitam redemptricem sacrificii Crucis virtutem universo mundo ad salutem applicat. Unaquaeque enim Missa quae celebratur, non pro aliquorum tantum sed pro totius etiam mundi salutem offertur. Inde sequitur ut si Missae celebrationem quasi natura sua frequens et actiosa fidelium participatio maxime deceat, carpenda tamen non sit, immo probanda Missa quae, iuxta Sanctae Ecclesiae praescripta et legitimas traditiones, iusta de causa a Sacerdote privatim, etiam solo ministro inserviente et respondente celebratur; ex illa enim non parva, immo amplissima peculiarium gratiarum copia ad salutem tum ipsi Sacerdoti, tum fideli populo

IV. Sposoby czynnego udziału wiernych we Mszy św.

Uczestnictwo wiernych we Mszy św. powinno być przede wszystkim wewnętrzne. Dokonuje się ono przez pobożną uwagę umysłu i uczucia serca, poprzez które wierni łącząliby się jak najściślej z Najwyższym Kapłanem, rozumieli treść oraz sens słów i czynności liturgicznych. O tym wewnętrznym uczestnictwie soborowa Konstytucja o Liturgii św. wspomina w wielu miejscach, np. gdy mówi, że „dla osiągnięcia pełnej skuteczności wierni mają przystępować do liturgii z należytym usposobieniem duszy, myśli swoje uzgodnić ze słowami i tak współpracować z łaską niebieską, aby nie otrzymywali jej na darmo“ (art. 11).

Uczestnictwo wiernych we Mszy św. stanie się pełniejsze, gdy do uwagi wewnętrznej dołączy się udział zewnętrzny, wyrażający się w czynnościach zewnętrznych.

Wskazanie sposobów czynnego udziału zewnętrznego wiernych we Mszy św. nie było zadaniem soborowej Konstytucji o Liturgii św. Zadanie to mają spełnić dopiero dokumenty wykonawcze Stolicy Apostolskiej, a zwłaszcza księgi liturgiczne, które w myśl Konstytucji mają być tak przerobione, aby w rubrykach była przewidziana także rola wiernych (art. 31).

Niemniej jednak ukazania praktycznego sposobu czynnego udziału wiernych we Mszy św. można dopatrywać się w art. 30 Konstytucji o Liturgii św., który brzmi: „Celem wzmoczenia czynnego uczestnictwa należy pobudzać wiernych do wykonywania aklamacji, odpowiedzi, psalmów, antyfon, pieśni, jak również czynności czy gestów, oraz przybierania właściwej postawy ciała. W odpowiednim czasie należy też zachować pełne czi milczenie“.

Do doskonałym komentarzem do powyższych słów Konstytucji jest cytowana już wyżej Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z dnia 3 września 1958 r. Do niej to nawiązuje Konstytucja w art. 30.

Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii mówi o różnych stopniach i sposobach czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy św., przy czym rozróżnia Msze św. śpiewane i czytane.

Gdy chodzi o Mszę św. śpiewaną, tak uroczystą jak i zwykłą, czynny udział wiernych w niej może mieć następujące stopnie: stopień pierwszy — gdy wszyscy wierni śpiewają aklamacje i odpowiedzi liturgiczne, takie jak *Amen*, *Et cum spiritu tuo*, *Gloria tibi, Domine, Habemus ad Dominum, Dignum et justum est, Deo gratias*; stopień drugi — gdy wszyscy wierni oprócz aklamacji i odpowiedzi liturgicznych śpiewają także stałe części Mszy św., tzn. *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus, Agnus Dei*; stopień trzeci — gdy wszyscy uczestniczący śpiewają nie tylko aklamacje, odpowiedzi liturgiczne, stałe części Mszy św., ale także części zmienne, jak introit, śpiewy przypadające między czytaniem Pisma św., *offertorium*, oraz *communio* (n. 24—27)⁵⁷.

et toti Ecclesiae, tum universo mundo provenit, quae gratiae eadem copia per solam Communionem non obtinentur“; S. C. Rituum, Instructio de cultu Mysteriorum Eucharistici, 25. V. 1967, AAS 59(1967) 551.

⁵⁷ AAS 50 (158) 639—640.

Mając na uwadze soborową odnowę Mszy św. do pierwszego stopnia uczestnictwa wiernych należy zaliczyć również śpiewanie *Sanctus*, jako akklamacji złączonej ściśle z prefacją, śpiewanie *Pater noster*, które jest wspólną modlitwą celebransia i wiernych⁵⁸, oraz śpiewanie odpowiedzi podczas modlitwy powszechnej, o ile ma ona miejsce we Mszy św.⁵⁹ O potrójnym stopniu dopuszczenia wiernych do czynnego uczestnictwa we Mszy św. śpiewanej mówi też Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 5 marca 1967 r. o muzyce w świętej liturgii⁶⁰.

Najłatwiejszy do wprowadzenia w życie jest stopień pierwszy uczestnictwa we Mszy św. śpiewanej. Niestety — w wielu parafiach, a może i diecezjach

⁵⁸ S.C. Rituum, Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam, 26. IX. 1964, art. 48 g: „*Pater noster* we Mszach cichych mogą wierni recytować w języku ojczystym wraz z celebransem; we Mszach zaś śpiewanych mogą wierni wraz z celebransem śpiewać w języku łacińskim, a gdyby terytorialna władza kościelna zezwoliła, także w języku ojczystym, przy użyciu melodii zatwierdzonych przez tę władzę“. AAS 56 (1964) 888. — *Pater noster* w języku łacińskim powinno być śpiewane przez wiernych według melodii nowej, zawartej w *Cantus qui in Missali Romano desiderantur iuxta Instructionem ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam et iuxta ritum concelebrationis*, Romae 1965, s. 21—24. Melodie bowiem znajdujące się w dotychczasowych mszałach są przystosowane do śpiewu solowego celebransia, a nie zbiorowego wiernych.

⁵⁹ Constitutio de sacra Liturgia, art. 54: „*Oratio communis*, seu fidelium post Evangelium et homiliam, praesertim diebus dominicis et festis de praecepto, restituatur, ut, populo eam participantem, obsecrationes fiant pro sancta Ecclesia, pro iis qui nos in potestate regunt, pro iis qui variis premuntur necessitatibus, ac pro omnibus hominibus totiusque mundi salute“. AAS 56 (1964) 114; S.C. Rituum, Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam, 26. IX. 1964, art. 56. AAS 56 (1964) 890.

⁶⁰ S.C. Rituum, Instructio de musica in sacra Liturgia, 5. III. 1967, n. 28: „Retineatur distinctio inter Missam sollemnem, cantatam et lectam sancita Instructione anni 1958 (n. 3), iuxta traditas et vigentes leges liturgicas. Tamen pro Missa cantata gradus participationis, ratione utilitatis pastoralis, proponuntur, ita ut facilius evadat, iuxta cuiusque coetus facultates, Missae celebrationem cantu sollemniorum reddere. Ipsi tamen gradus ita sunt ordinandi, ut primus etiam solus possit adhiberi, secundus autem et tertius, ex integro vel ex parte numquam sine primo. Itaque fideles ad plenam participationem in cantu semper perducantur“.

N. 29: „Ad primum gradum pertinent: a) in ritibus ad introitum: salutatio sacerdotis una cum responsione populi; oratio; b) in liturgia verbi: acclamations ad Evangelium; c) in liturgia eucharistica: oratio super oblata; praefatio, cum dialogo et *Sanctus*; doxologia finalis Canonis; oratio dominica cum sua monitione et embolismo; *Pax Domini*; oratio post communionem; formulae dimissionis“.

N. 30: „Ad secundum gradum pertinent: a) *Kyrie*, *Gloria* et *Agnus Dei*; b) Symbolum; c) oratio fidelium“.

N. 31: „Ad tertium gradum pertinent: a) cantus ad processiones introitus et communionis; b) cantus post lectionem aut Epistolam; c) *Alleluja* ante Evangelium; d) cantus ad offertorium; e) lectiones Scripturae sacrae, nisi eas sine cantu proferre magis opportunum visum fuerit“.

Polski, nawet ten stopień uczestnictwa nie został dotychczas osiągnięty. Przyczyną tego jest głęboko zakorzeniona bierna postawa nie tylko wiernych, ale również duszpasterza i organisty. Nie wystarczy bowiem wiernym tylko powiedzieć, że mają śpiewać wspólnie z organistą aklamacje i odpowiedzi liturgiczne, ale trzeba, by jeden z duszpasterzy stojąc na ambonie lub wśród wiernych, przez wiele niedziel kierował tymi śpiewami. Organista natomiast nie powinien wykonywać tych śpiewów szybko, niezrozumiale i przy zbyt głośnym akompaniamencie organów, gdyż taki sposób wykonywania nie zachęca wiernych do czynnego włączenia się.

Aby ułatwić praktykowanie drugiego stopnia uczestnictwa wiernych we Mszy św. śpiewanej Konstytucja o Liturgii św. zaleciła wydanie dla kościołów mniejszych łatwiejszych melodii gregoriańskich (art. 117). Realizując to zalecenie soborowe św. Kongregacja Obrzędów dekretem z dnia 14 grudnia 1964 r. opublikowała *Kyriale simplex*, jako wydanie typiczne, zawierające uproszczone melodie gregoriańskie do stałych części Mszy św.⁶¹

Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z dnia 3 września 1958 r. zaleca, aby wierni na całym świecie nauczyli się, jako łatwiejszych, następujących melodii gregoriańskich: *Kyrie*, *Sanctus-Benedictus* i *Agnus Dei* ze Mszy XVI (*In Feriis per annum*); *Gloria*, oraz *Deo gratias*, jako odpowiedzi do *Ite, missa est* — ze Mszy XV (*In Festis simplicibus*); *Credo* natomiast I lub III. „Na tej drodze — stwierdza Instrukcja — można uzyskać to, co jest tak bardzo pożądane, mianowicie, by wierni na całym świecie mogli okazywać wspólnie wiarę przez czynne uczestnictwo w ofierze Mszy św. i przez wspólny, radosny śpiew“ (n. 25)⁶². Soborowa Konstytucja o Liturgii św. zdaje się potwierdzać powyższe zalecenie Instrukcji św. Kongregacji Obrzędów, gdyż postanawia: „Należy dbać o to, aby wierni umieli wspólnie odmawiać lub śpiewać stałe teksty mszalne, dla nich przeznaczone, także w języku łacińskim“ (art. 54). Podobne zalecenie zamieszcza Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. z dnia 26 września 1964 r.: „Duszpasterze niech gorliwie zabiegają o to, by wierni, a zwłaszcza członkowie świeckich stowarzyszeń religijnych, umieli razem odmawiać lub śpiewać także w języku łacińskim części stałe Mszy św., które ich dotyczą, zwłaszcza używając sposobów bardziej uproszczonych“ (art. 59).

Trzeci stopień uczestnictwa we Mszy św. śpiewanej, ponieważ wymaga większej biegłości w znajomości śpiewu gregoriańskiego, jest możliwy do zrealizowania przede wszystkim w społecznościach seminaryjnych i zakonnych. Należy tu pamiętać o zaleceniu Konstytucji o Liturgii św., które kieruje pod adresem seminariów duchownych i domów zakonnych: „Należy przywiązywać dużą wagę do wykształcenia i wykonywania muzyki w seminariach, w no-

⁶¹ AAS 57 (1965) 407.

⁶² AAS 50 (1958) 639.

wijatach i domach studiów zakonników obojga płci, oraz w innych instytucjach i szkołach katolickich“ (art. 115). Ale i wierni nawet mniej przygotowani pod względem wykształcenia muzyczno-liturgicznego mogą włączyć się do tego trzeciego stopnia uczestnictwa śpiewając np. psalmy lub wersety, które wolno łączyć z introitem, *offertorium* i antyfoną komunijną⁶³. Ponadto Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 5 marca 1967 r. zezwala na zachowanie istniejącego w niektórych miejscach zwyczaju zastępowania liturgicznych antyfon na wejście, ofiarowanie i komunie — innymi śpiewami, o ile kościelna władza terytorialna uzna to za stosowne. Śpiewy te jednak muszą być zgodne w treści z częściami Mszy św., albo ze świętem lub okresem liturgicznym. Tekst tych pieśni musi być zatwierdzony przez kościelną władzę terytorialną⁶⁴. W ten sposób wiele poważnych pieśni religijnych znanych dotychczas wśród ludu, lub też specjalnie skomponowanych dla ludu, może stać się liturgicznymi w ścisłym tego słowa znaczeniu, a udział ludu we Mszy św. dzięki nim będzie pełniejszy. Wreszcie gdy chodzi o śpiewy przypadające między czytaniem, to mogą je również wykonywać większe zespoły wiernych na sposób psalmu.

Duszpasterze powinni głęboko do serca wziąć zalecenia Konstytucji o Liturgii św. w sprawie kształcenia wiernych w śpiewie liturgicznym: „Z największą troskliwością należy zachować i otaczać opieką skarbiec muzyki kościelnej. Należy rozwijać zespoły śpiewacze, zwłaszcza przy kościołach katedralnych. Biskupi oraz inni duszpasterze niech gorliwie dbają o to, aby w każdej śpiewanej czynności liturgicznej wszyscy wierni umieli czynnie uczestniczyć w sposób im właściwy“ (art. 114).

Należy też pamiętać, że tak Instrukcja z dnia 3 września 1958 r. (n. 24), jak i Instrukcja z dnia 5 marca 1967 r. w szczególności zalecają, zwłaszcza w niedziele i święta obowiązujące, Msze św. śpiewane, gdyż umożliwiają one wiernym branie bardziej czynnego udziału we Mszy św.⁶⁵ Ta ostatnia Instrukcja do tego stopnia ceni czynny udział wiernych w liturgicznym śpiewie mszalnym, że śpiewakom zezwala na wykonywanie części stałych Mszy św. pod warunkiem, że lud nie będzie w ogóle wyłączony z tego śpiewu⁶⁶.

⁶³ S.C. Rituum, *Instructio de musica sacra et sacra Liturgia*, 3. IX. 1958 n. 27. AAS 50 (1958) 640.

⁶⁴ S.C. Rituum, *Instructio de musica in sacra Liturgia*, 5. III. 1967, n. 32: „Usus legitime vigens in aliquibus locis, passim indultis confirmatus, alios cantus substituendi pro cantibus ad introitum, ad offertorium et ad communionem in Graduali exstantibus, de iudicio competentis auctoritatis territorialis, servari potest, dummodo huiusmodi cantus cum partibus Missae, cum festo vel tempore liturgico congruant. Eadem auctoritas territorialis textus horum cantuum approbare debet“.

⁶⁵ S.C. Rituum, *Instructio de musica in sacra Liturgia*. 5. III. 1967, n. 27: „Ad celebrandam Eucharistiam cum populo, praesertim diebus dominicis et festis, praeferenda est, quantum fieri potest, etiam pluries in eodem die, forma Missae in cantu“.

⁶⁶ N. 16: „Aliqui tamen cantus populi, praesertim si fideles nondum fuerint sufficienter instructi, aut si modi musici adhibentur e pluribus vocibus com-

Gdy chodzi o czynny udział wiernych we Mszy św. czytanej, to Instrukcja o muzyce sakralnej i liturgii z dnia 3 września 1958 r. rozróżnia trzy jego sposoby. Sposób pierwszy — gdy wierni uczestniczą we Mszy św. na własną rękę, czy to wewnętrznie, śledząc główne części Mszy św., czy też zewnętrznie, według przyjętego zwyczaju miejscowego. Przy tego rodzaju uczestnictwie na pochwałę zasługuje posługiwanie się mszalikiem, dzięki któremu wierni modlą się razem z kapłanem tymi samymi słowami Kościoła. Sposób drugi — gdy wierni uczestnicząc we Mszy św. wspólnie modlą się i śpiewają pieśni odpowiadające treści poszczególnych części Mszy św. Sposób trzeci — gdy wierni odpowiadają liturgicznie celebransowi i wypowiadają głośno te części które do nich należą. W tym trzecim sposobie czynnego uczestniczenia Instrukcja rozróżnia cztery stopnie: stopień pierwszy — gdy wierni odpowiadają celebransowi, mówiąc: *Amen, Et cum spiritu tuo, Deo gratias, Gloria tibi, Domine, Laus tibi, Christe, Habemus ad Dominum, Dignum et justum est*; stopień drugi — gdy wierni ponadto mówią to wszystko, co według rubryk ma mówić ministrant, oraz „Panie, nie jestem godzien, abyś przyszedł do mnie“ przed Komunią św.; stopień trzeci — gdy wierni recytują razem z kapłanem części stałe Mszy św., a mianowicie: *Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus i Agnus Dei*; stopień czwarty — gdy wierni odmawiają również części zmienne Mszy św., tzn. introit, gradual, *offertorium i communio* (n. 29—31) ⁶⁷.

Po ostatniej odnowie Mszy św. do pierwszego stopnia uczestnictwa wiernych we Mszy św. należy zaliczyć także recytowanie *Sanctus, Pater noster*, oraz odpowiedzi na wezwania podczas modlitwy powszechnej, o ile ona ma miejsce we Mszy św.

Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 5 marca 1967 r. wprowadza ponadto recytowano-śpiewany rodzaj Mszy św., gdyż zezwala na śpiewanie podczas Mszy św. czytanych niektórych tylko części zmiennych lub stałych, a nawet jakichś innych śpiewów na wejście, ofiarowanie, komunię i koniec Mszy św., byleby były one zgodne w treści z częściami Mszy św., albo co do święta lub okresu liturgicznego ⁶⁸.

Czynne uczestniczenie we Mszy św. tak śpiewanej jak i recytowanej przez ogół wiernych, nawet w stopniach wyższych, jest dziś ułatwione, gdyż Konstytycja o Liturgii św. zezwoliła na stosowanie we Mszach św. z udziałem

positi, poterunt etiam uni scholae tribui, dummodo populus ab aliis partibus ne excludatur, quae ad ipsum spectant. Probandus autem non est usus tribuendi uni scholae cantorum universum cantum totius „Proprii“ totiusque „Ordinarii“, populo a participatione in cantu penitus excluso“.

⁶⁷ AAS 50 (1958) 641—642; S c h m i d t H., jw. s. 726 nn.

⁶⁸ S. C. Rituum, Instructio de musica in sacra Liturgia, 5. III. 1967, n. 36: „Nihil impedit quominus in Missis lectis aliqua pars „Proprii“ vel „Ordinarii“ cantetur. Immo quandoque etiam aliquis alius cantus proferri potest initio, ad offertorium et ad communionem, necnon in fine Missae; qui tamen cantus non sufficit ut sit „eucharisticus“, sed oportet ut eum partibus Missae, cum festo vel tempore liturgico congruat“.

wiernych języka narodowego w odpowiednim zakresie (art. 54, 36) ⁶⁹. Należy tylko życzyć, aby kompozytorzy odpowiednio zmobilizowani dostarczyli do użytku wiernych jak najszybciej wartościowych utworów liturgicznych. Konieczność ujednolicenia polskich śpiewów liturgicznych i ułatwienia wiernym uczestnictwa we Mszy św. nie tylko na terenie diecezji, ale i całego kraju, domaga się, aby sprawą liturgicznych kompozycji zajęto się oficjalnie nie tylko na szczeblu diecezjalnym, ale i krajowym.

Konstytucja o Liturgii św. mówiąc o wzmoczeniu czynnego udziału wiernych w obrzędach liturgicznych zaleca, aby wiernych pobudzać do pewnych czynności czy gestów, oraz do przybierania właściwej postawy ciała (art. 30). Jest to zrozumiałe, gdy się zważy, że liturgia jest kultem całkowitym, obejmującym i duszę i ciało, a więc całego człowieka. Odpowiada to naszej naturze ludzkiej. Człowiek z natury swej pragnie uzewnętrznic to, co przeżywa w duszy. To, co przeżywamy, wyrażamy nie tylko słowem, ale i gestem, czynnością, postawą. Aby ten wyraz przeżyć był piękny, musi być odpowiednio kształtowany. Tak jak kształtujemy słowa, śpiew, tak też i nasze czynności, gesty, postawy powinny być odpowiednio kształtowane, aby miały odpowiednią, tj. duchową i artystyczną, wymowę. Dlatego rubryki liturgiczne przepisują szczegółowo np. procesje, zapalanie świec, żeganie się, klęknięcie, skłony głowy, składanie rąk, stanie, siedzenie.

Gdy chodzi o postawę liturgiczną ciała, to jest ona zasadniczo stojąca, gdyż symbolizuje aktywną postawę człowieka, oraz wyraża szacunek. Starożytni chrześcijanie modlili się stojąc, a nawet stojąc przyjmowali Komunię św.

⁶⁹ S.C. Rituum, *Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, 26. IX. 1964. art. 57: „In Missis sive in cantu sive lectis, quae cum populo celebrantur, competens auctoritas ecclesiastica territorialis linguam vernaculam admittere potest, actis ab Apostolica Sede probatis seu confirmatis: a) praesertim in profertendis Lectionibus, Epistola et Evangelio, necnon in oratione communi seu fidelium; b) pro condicione autem locorum, etiam in cantibus Ordinarii Missae, nempe: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus et Agnus Dei*, et in antiphonis ad introitum, ad offertorium et ad communionem, necnon in cantibus inter lectiones occurrentibus; c) insuper in acclamationibus, salutationibus et formulis dialogi, in formalis: *Ecce Agnus Dei; Domine, non sum dignus et Corpus Christi* in communionem fidelium, et in oratione dominica cum sua admonitione et embolismo“.

Art. 58: „Solius Apostolicae Sedis est linguam vernaculam concedere in aliis partibus Missae, quae a solo celebrante canuntur, aut dicuntur“.

Konferencja Biskupów Polskich stopniowo wprowadza język polski do Mszy św. List Biskupów Polskich z dnia 27 stycznia 1965 r. (jeden skierowany do duchowieństwa, drugi zaś do wiernych) zezwolił na użycie języka polskiego podczas czytania lekcji i Ewangelii, oraz przy modlitwach i formułach podczas udzielania Komunii św. wiernym. Zarządzenie Biskupów Polskich z dnia 17 października 1966 r. ponadto zezwala na odmawianie przez wiernych lub chór w języku polskim we Mszach św. dialogowanych i śpiewanych stałych części Mszy św., tzn. *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus-Benedictus* i *Agnus Dei*, oraz części zmiennych Mszy św., tzn. antyfony na wejście, na ofiarowanie i na komunię, gradual, traktus i sekwencje — bez obowiązku powtarzania przez celebransę w języku łacińskim.

Postawa klęcząca była uważana za pokutną. Znakiem adoracji był głęboki ukłon ciała, co po dziś dzień jest praktykowane w liturgii wschodniej. Klęknięcie, jako wyraz adoracji i uwielbienia, przyjęło się w czasach późniejszych pod wpływem zwyczajów dworskich. Postawa natomiast siedząca zawsze była uważana za postawę katechetyczną, tzn. zachowywaną podczas nauczania.

Konstytucja o Liturgii św. zaleca również zachowywać podczas czynności liturgicznych, w odpowiednim czasie, pełne czci milczenie (art. 30). Milczeniem podkreślamy doniosłość chwili, okazujemy święty szacunek przeżywanej tajemnicy. Milczenie pozwala głębiej przeżyć prawdę i umożliwia zwrócenie lepszej uwagi na to, co się dzieje przy ołtarzu w danej chwili.

Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z dnia 3 września 1958 r. nakazuje, aby w czasie Mszy św. śpiewanej umilkł wszelki śpiew i gra na organach w czasie Konsekracji — jeśli taki zwyczaj istnieje, po Konsekracji aż do końca kanonu — chyba że chór musi odśpiewać *Benedictus*, które nie zmieściło się w czasie przed podniesieniem, oraz podczas błogosławieństwa kapłańskiego na końcu Mszy św. (n. 27)⁷⁰. Natomiast w czasie Mszy św. czytanej należy odrzucić zwyczaj grania na organach bez przerwy od początku do końca Mszy św.; organy i inne instrumenty muzyczne powinny milczeć: od przyścia celebransa do ołtarza aż do ofiarowania, od modlitwy przed prefacją aż do *Sanctus* włącznie, od Konsekracji aż do końca kanonu — o ile jest taki zwyczaj, od końca kanonu do *Agnus Dei*, w czasie „Oto Baranek Boży“ przed Komunią św., w czasie modlitwy pokomunijnej i błogosławieństwa na końcu Mszy św. (n. 29)⁷². Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 5 marca 1967 r. wprowadziła dalsze ograniczenia pod tym względem, gdyż zezwala na solową grę organów lub innych instrumentów, tak we Mszach św. śpiewanych jak i czytanych, tylko na początku Mszy św., zanim kapłan przystąpi do ołtarza, na ofiarowanie, podczas Komunii św., oraz na końcu Mszy św. Nie zezwala natomiast w ogóle na solową grę tych instrumentów, a tylko dla podtrzymania śpiewu ludu lub śpiewaków, w czasie Adwentu, Wielkiego Postu, ostatnich trzech dni Wielkiego Tygodnia, oraz w oficjum i Mszach św. żałobnych⁷³.

⁷⁰ S.C. Rituum, *Instructio de musica in sacra Liturgia*, 5. III. 1967, n. 17: „Sacrum quoque silentium suo tempore servetur; per illud enim fideles non modo sunt habendi tamquam extranei vel muti spectatores actionis liturgicae, sed arctius in mysterium inseruntur, quod celebratur, per dispositiones internas, quae e verbo Dei audito, e cantibus et precibus prolatis, atque ex spiritali coniunctione cum sacerdote, suas partes proferente, dimanant“.

⁷¹ AAS 50 (1958) 640.

⁷² AAS 50 (1958) 641.

⁷³ S.C. Rituum, *Instructio de musica in sacra Liturgia*, 5. III. 1967, n. 65: „In Missis sive in cantu sive lectis organum aliudve instrumentum musicum legitime admissum adhiberi potest ad cantum scholae cantorum et populi comitandum; solum autem pulsari potest initio, antequam sacerdos ad altare accedat, ad offertorium, ad communionem et in fine Missae“.

N. 66: „Sonus autem eorumdem instrumentorum, solus, non permittitur

Łatwiej można będzie uzyskać czynne uczestnictwo wiernych we Mszy św., jeżeli będzie brał w niej udział komentator. Zadaniem jego jest dawanie w odpowiednim momencie krótkich objaśnień obrzędów, modlitw, pełnienie zarazem funkcji lektora w razie potrzeby, oraz kierowanie zewnętrznym uczestnictwem wiernych, tj. aklamacjami, odpowiedziami liturgicznymi, modlitwami, śpiewem, gestami, postawą ciała. Rolę komentatora w braku duchownego można powierzyć nawet mężczyźnie świeckiemu, odpowiednio przygotowanemu i cieszącemu się dobrą opinią wśród wiernych. Wyjaśnienia i wskazówki podawane przez komentatora powinny być nieliczne, jasne i zwięzłe, wygłaszane w stosownym czasie, aby nie przeszkadzały pobożności wiernych, ale jej pomagały, oraz nie opóźniały czynności celebransa (art. 35).

Nie bez znaczenia dla czynnego udziału wiernych we Mszy św. jest odprawianie Mszy św. twarzą do ludu, przy ołtarzu usytuowanym w punkcie centralnym kościoła, tak aby uwaga wszystkich obecnych zwracała się spontanicznie w jego kierunku. Instrukcja św. Kongregacji Obrzędów z dnia 26 września 1964 r. w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. zaleca: „Ważną jest rzeczą, by główny ołtarz zbudowany był w oddzieleniu od ściany, ażeby łatwo można było obejść go wokoło i celebrować twarzą do wiernych; w kościele zaś powinien znajdować się w takim miejscu, by rzeczywiście był punktem centralnym, w którego kierunku spontanicznie zwracałaby się uwaga całego zgromadzenia wiernych“ (art. 91).

Taż Instrukcja w sprawie należytego wykonania Konstytucji o Liturgii św. zaleca również, aby ze szczególną troskliwością zadbać o odpowiednie miejsca dla wiernych w kościele, aby mogli należycie uczestniczyć w świętych obrzędach zarówno wzrokiem jak i umysłem. Stosownie do zwyczaju i warunków należy zatroszczyć się o klęczniki lub ławki. Należy też starać się o to, aby wierni mogli nie tylko widzieć celebransa i osoby asystujące, lecz także mogli dobrze słyszeć, przy zastosowaniu w razie potrzeby nawet środków technicznych (art. 98). Miejsce dla chóru i organów powinno być tak ustalone, aby jasno wynikało, że śpiewacy i organista stanowią jedną całość wraz ze zgromadzoną wspólnotą wiernych, oraz aby lepiej mogli spełnić należące do nich zadanie w liturgii (art. 97). Właściwie należy zadbać o przystosowanie całego kościoła do czynnego udziału wiernych w liturgii. „Przy budowie nowych kościołów — poleca wspomniana Instrukcja — przy odnowieniach i remontach należy usilnie starać się, ażeby kościoły były należycie przystosowane do sprawowania czynności świętych zgodnie z prawdziwym ich charakterem, oraz by służyły do czynnego współuczestnictwa wiernych“ (art. 90).

Wszystkie wyżej opisane sposoby czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy św. nie będą pełne, jeżeli wierni ponadto nie będą przystępowali w czasie Mszy św. do Komunii św. Przystępowanie do stołu Ciała Pańskiego w czasie Mszy św. Konstytucja o Liturgii św. nazywa doskonałym sposobem uczestniczenia we Mszy św. (art. 55). Komunia św. jest częścią Ofiary eucharystycz-

tempore Adventus, Quadragesimae, in Triduo Sacro et in Officiis et Missis defunctorum“.

nej, a przyjmowanie jej jest korzystaniem z obfitszych owoców tej Ofiary. Ponadto Komunia św. jest czynnikiem twórczym jedności, jest najpełniejszym zjednoczeniem z Chrystusem i całym Kościołem składającym najświętszą Ofiarę. Dlatego poza przypadkami konieczności wierni powinni przystępować do Komunii św. nie poza Mszą św., ani nawet przed lub po Mszy św., lecz w czasie Mszy św., tj. po Komunii św. celebransa. Przepisy liturgiczne bardzo zalecają, aby hostie przeznaczone do Komunii św. wiernych były konsekrowane podczas tej samej Mszy św., aby przez to podkreślić ścisłą łączność komunikujących się z daną Ofiarą. Zresztą o tej jedności jest mowa w modlitwie kanonu mszalnego: „Pokornie Cię błagamy... niech ręce Twego Anioła świętego, zaniosą tę ofiarę na niebieski Twój ołtarz ...abyśmy wszyscy, gdy jako uczestnicy tej ofiary ołtarza przyjmować będziemy najświętsze Ciało i Krew Syna Twego, otrzymali z nieba pełnię błogosławieństwa i łaski“. Nie znaczy to jednak, że ci, którzy przystępują do Komunii św. poza Mszą św., nie mają należytego udziału w Ofierze eucharystycznej. Pius XII w encyklice *Mediator Dei*, używając słów Benedykta XIV z encykliki *Certiores effecti*, pisze: „Oprócz tych, którym kapłan celebrujący udziela podczas Mszy św. części Ofiary przez niego złożonej, uczestniczą w tej samej Ofierze i ci także, którym kapłan podaje Eucharystię przechowywaną wedle zwyczaju“. Pius XII jednakże dodaje: „Aczkolwiek Kościół w macierzyńskiej wyrozumiałości usiłuje zaradzić duchowym potrzebom synów, tym niemniej nie powinni oni, każdy ze swej strony, lekceważyć nieopatrnie zaleceń świętej liturgii i ilekroć nie zachodzi zasługująca na uwzględnienie przeszkoda, powinni pełnić to wszystko, co wyraźniej ujawnia żyjącą jedność Mistycznego Ciała przy ołtarzu“⁷⁴.

*
* *
*

Na końcu należy stwierdzić, że to, czy wierni podczas Mszy św. nie będą „obcymi i milczącymi widzami“, czy będą w niej świadomie, pobożnie i czynnie uczestniczyli, zależeć będzie nie tylko od nowych ksiąg liturgicznych, nie tylko od szczegółowych przepisów liturgicznych, nie tylko od odpowiednich postanowień Konferencji Biskupów, ale w ogromnej mierze również od postawy i stosunku do liturgii duszpasterzy. Dlatego Sobór Watykański II w Konstytucji o Liturgii św. apeluje do nich: „Duszpasterze niech zabiegają gorliwie i cierpliwie o liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych tak wewnętrzny jak i zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej, spełniając w ten sposób jeden z głównych obowiązków wiernego szafarza tajemnic Bożych“ (art. 19). Postawa i stosunek duszpasterzy do liturgii, do zagadnienia czynnego udziału wiernych w Ofierze eucharystycznej, z kolei zależy od ich przygotowania i wykształcenia liturgicznego. Dla-

⁷⁴ Enc. *Mediator Dei*, s. 73 nn. AAS 39 (1947) 562—563.

tęgo też Konstytucja o Liturgii św. stwierdza i zaleca: „Osiągnięcia tych rezultatów nie można spodziewać się, jeżeli najpierw sami duszpasterze nie będą przeniknięci duchem i mocą liturgii i nie staną się jej nauczycielami. Koniecznie więc należy zapewnić duchowieństwu odpowiednie wyrobienie liturgiczne“ (art. 14).

Argumentum

De actuosa fidelium participatione Missae iuxta Constitutionem de sacra Liturgia

Antiquissima documenta christiana procul dubio demonstrant primis saeculis omnes fideles participatores activos liturgiae eucharisticae fuisse. Liturgia eucharistica erat sacrificium communitatis, celebratio Ecclesiae. Tota liturgia vetustae aetatis actio non solum sacerdotis sed etiam totius populi christiani erat.

Sequentibus tamen saeculis actuosa fidelium participatio Missae sub variarum circumstantiarum influxu paulatim imminuebatur. Imprimis causa mitigationis et restrictionis huius actuosae participationis fidelium erat solemnissatio externa Missae. Ultima autem ratio, cur haec participatio ad formas miras, immo ad aberrationes perveniebat, dicenda est ignorantia linguae latinae apud populum et insufficiens cognitio eiusdem linguae apud maiorem partem cleri.

Actuosa fidelium participatio Missae est magni momenti in pastorali et didactica vita Ecclesiae. Ex liturgia, praecipue ex Eucharistia, ut e fonte, gratia in nos derivatur et obtinetur sanctificatio nostra in Christo et Dei glorificatio, ad quam, uti ad finem, omnia alia Ecclesiae opera contendunt. Hunc aspectum pastoralem Eucharistiae bene ostendit actio liturgica incepta saeculo XIX. Deinde Sedes Apostolica, praesertim Pius XII per litteras encyclicas *Mediator Dei*, huic aspectui fundamentum theologicum dedit.

De actuosa fidelium participatione liturgiae, praecipue Missae, permultum dicit Concilium Vaticanum II in sua Constitutione de sacra Liturgia. Ad actuosam participationem promovendam et plenam sacrificii Missae efficacitatem assequendam, Sacrosanctum Concilium, inter alia, decernit: populi acclamationes, responsiones, psalmodia, antiphonae, cantica, necnon actiones seu gestus et corporis habitus foveantur; in libris liturgicis recognoscendis sedulo attendatur ut rubricae etiam partes fidelium praevideant. „Ecclesia sollicitas curas eo intendit — in Constitutione de sacra Liturgia legimus — ne christifideles huic fidei mysterio tamquam extranei vel muti spectatores intersint, sed per ritus et preces id bene intellegentes, sacram actionem conscie, pie et actuose participant, verbo Dei instituantur, mensa Corporis Domini reficiantur, gratias Deo agant, immaculatam hostiam, non tantum per sacerdotis manus, sed etiam una cum ipso offerentes, seipsos offerre discant, et de die in diem consummentur, Christo Mediatore, in unitatem cum Deo et inter se, ut sit tandem Deus omnia in omnibus“ (art. 48). Iuxta Constitutionem de

sacra Liturgia valde commendanda est illa perfectior Missae participatio qua fideles post Communionem sacerdotis ex eodem Sacrificio Corpus Dominicum sumunt. Potest dici omnes normas circa Missam, quae inveniuntur in Constitutione de sacra Liturgia, directas esse ad augendam et fovendam actuosam fidelium participationem.

Fidelium plena et actiosa, interna et externa participatio Missae sumopere est attendenda, ideoque animarum pastores, in sua actione pastorali, illam iuxta fidelium aetatem, condicionem, vitae genus et religiosae culturae gradum, sedulo ac patienter prosequantur, et gregem suum hac in re non verbo tantum, sed etiam exemplo ducant.